

Миљана С. ПАВИЋЕВИЋ*

Кристијина М. МИЛУТИНОВИЋ**

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Филозофски факултет

ПРОЦЕЊЕНИ ВАСПИТНИ СТИЛОВИ РОДИТЕЉА КАО ПРЕДИКТОРИ ПСИХОПАТСКИХ ТЕНДЕНЦИЈА АДОЛЕСЦЕНАТА СА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ***

Апстракт: Циљ истраживања је био да се утврди предиктивна моћ васпитних стилова родитеља процењених од стране адолесцената у предвиђању психопатских тенденција адолесцената. Узорак је чинило 270 адолесцената узраста 16 и 17 година са Косова и Метохије. У истраживању су коришћени следећи инструменти: Упитник родитељских стилова и димензија – PSDQ и Упитник за процену психопатске девијације – PAQ. Резултати истраживања показују да адолесценти своје родитеље перципирају као доминантно ауторитативне у васпитању и да показују ниске психопатске тенденције. Процењени васпитни стилови оца од стране адолесцената објашњавају од 8% до 10% варијансе психопатских тенденција адолесцената, а као значајни предиктори се издвајају регулација са негативним предзнаком β коефицијента као аспект ауторитативног васпитног стила, и принуда и вербална хостилност као аспекти ауторитарног васпитног стила. Процењени васпитни стилови мајке од стране адолесцената објашњавају од 5% до 8% варијансе психопатских тенденција адолесцената, али се из групе предикторских варијабли ни једна варијабла није издвојила као значајан предиктор.

Кључне речи: васпитни стил, психопатске тенденције, родитељи, адолесценти.

УВОД

Процена васпитних стилова родитеља се одвија како од стране самих родитеља, тако и од стране њихове деце. Многа истраживања предност дају процени васпитних стилова родитеља од стране деце, јер се сматрају важнијим од процене самих родитеља. У васпитном стилу родитеља, димензије контроле и тоpline се често другачије перципирају од стране адолесцената, а другачије од стране родитеља. На пример, када родитељи инсистирају на поштовању одређених правила и на ограничењима у односу на дететов избор, врло често деца то доживљавају као недостатак родитељске љубави, односно недостатак емотивне блискости са

* доцент, miljana.pavicevic@pr.ac.rs 1982.

** ишломирани психолог, milutinovickristina34@gmail.com

*** Ово истраживање подржало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор бр. 451-03-68/2022-14/200184).

ротитељима (Коцопељић, Пекић - Генц 2008: 1030-1033). Заправо, добијени налаз је и очекиван с обзиром да је реч о адолесценстком периоду за који је карактеристичан повећан степен бунтовности према многим ауторитетима, посебно родитељима (Тодосијевић 1991: 25-42).

Зато нас је интересовало да испитамо како адолесценти са Косова и Метохије перципирају васпитне стилове својих родитеља.

Васпитни стил. Матејевић (2007: 18-35) дефинише васпитни стил као релативно доследан начин понашања оца и мајке којима се успостављају целокупни односи са децом. Емоционални однос у васпитном поступку родитеља према деци је постојан, без обзира на промену дисциплине, дететових развојних потреба и уопште васпитних циљева (Тодоровић 2005: 23-115). Најпознатију типологију васпитних стилова је предложила Дијана Баумринд (Baumrind 1966: 290-291). Баумриндова је сматрала да је контрола као димензија васпитног стила заправо најважнији елемент васпитне функције. Имајући то у виду дефинисала је три различита васпитна стила: 1) ауторитарни или крути васпитни стил; 2) ауторитативни или демократски васпитни стил; 3) пермисивни или попустљиви васпитни стил. Наведену типологију су проширили Мартин и Макоби (Maccoby, Martin 1983: 15-21), тако што су димензију контрола назвали захтевност, а предложили су увођење још једне димензије коју су назвали топлина, која означава родитељску сензитивност на потребе детета. Комбинујући високу и ниску контролу и топлину, дошло се до следећа четири васпитна стила. Први васпитни стил је ауторитарни или крути васпитни стил код којег постоји висока контрола и ниска топлина. Ауторитарни родитељи инсистирају на послушности, постављају граница и учењу самоконтроли. Такође се инсистира на поштовању правила чије непоштовање се често и физички кажњава. Децу која одрастају у ауторитарном окружењу одликује променљиво расположење (Ћудина-Обрадовић, Обрадовић 2006: 118-150), што доводи до проблема у социјализацији и стицању независности (Тодоровић 2005: 57-104). Други васпитни стил је ауторитативни или демократски васпитни стил који се одликује високом контролом и високом топлином. Ауторитативни родитељи стимулишу развој дететове радозналости, креативности и самосталности. Децу која расту у ауторитативним породицама одликује спонтано изражавање својих ставова, размишљања и емоција (Ћудина-Обрадовић, Обрадовић 2006: 273-301), друштвена одговорност, високо самопоуздање, самоконтрола и амбиције (Maccoby, Martin 1983: 15-21; Todorović 2005: 42-69). Трећи васпитни стил је пермисивни или попустљиви васпитни стил који се одликује ниском контролом и високом топлином. Пермисивни родитељи испуњавају све дететове захтеве и жеље, не кажњавају их (Baumrind 1966: 292-295), дозвољавају деци да сами организују своје активности и не уче их да се придржавају друштвених норми понашања (Matejević, Todorović 2012: 119-130). Четврти васпитни стил је занемарујући или неангажовани васпитни стил који се одликује ниском контролом и ниском топлином. Занемарујући или неангажовани родитељи занемарују дете или немају времена, снаге и воље да воде бригу о детету. Децу која одрастају у оваквом окружењу одликује непријатељство или отпор, па и различити облици неприхватљивог понашања (Martin, Colbertg, 1997: 58-65).

Психопатске тенденције адолесцената. На основу Клеклијеве листе карактеристика психопатије и својих истраживања на узорку из криминогене популације, Хејр (Hare 2003: 1-4) је проширио класичну дефиницију психопата. Према тој дефиницији, психопата је особа која је неспособна да контролише своје нагоне и импулсе, да поштује социјалне норме и стандарде, особа која је неодговорна, неемпатична, манипулативна, неморална, несавесна, егоцентрична, емоционално незрела, површних осећања, без страха од казне и способности да учи основу искуства. Конструкт психопатије састоји се из два фактора који међусобно корелирају (коэффициент корелације је 0,50). Први фактор је интерперсонални/ или афективни фактор којим се описује себична особа склона искоришћавању других људи. Други фактор је антисоцијални животни стил којим се описује особа склона хронично нестабилном или антисоцијалном животном стилу. Даље, Хејр (Hare 1991: 118-127) предлаже и два фактора другог реда. То су: интерперсонални фактор, чије су карактеристике извештачени шарм, патолошко лагање, грандиозност, манипулативности, и афективни фактор, чије су карактеристике површни афекат, недостатак осећаја кривице и кајања, неемпатичност и неодговорност. У оквиру другог, афективног фактора, Хејр (Hare 1991: 203-211) предлаже два фактора другог реда. То су: психопатски животни стил, чије су карактеристике трагање за сензацијама, живот на рачун других људи, недостатак дугорочних планова за будућност, немогућност контроле агресивних импулса, недостатак способности да се преузме одговорност за своје поступке, и антисоцијални фактор, чије су карактеристике лоша контролу понашања, проблеми у понашању у раном детињству, малолетничка деликвенција и разноврсна криминална дела. Овако приказан Хејров модел психопатије представља традиционално, двофакторско схватање природе овог конструкта, јер укључује и димензије личности и димензије понашања.

Релевантна истраживања о повезаности васпитних стилова и психопатије. Постоје истраживања која указују на постојање везе између васпитних стилова родитеља и антисоцијалних облика понашања адолесцената (Deković, Janssens 1992: 928-930; Palmer, Hollin 2001: 92-97). Новије студије показују да важне податке о односима између родитеља и деце добијамо истраживањем васпитних стилова родитеља из угла деце (Richaud de Minzi, 2005, 2002, 1998, према Mesurado, Richaud de Minzi 2013: 10-17). Наиме, васпитни стилови родитеља су виђени као и ризико фактор и као фактор заштите личног раста и развоја детета током детињства и адолесценције. Тако је једно истраживање показало да попустљиво васпитање доводи до тога да адолесценти чешће користе психоактивне супстанце, склонији су недоличном понашању и мањој укључености у школске активности за разлику од адолесцената који одрастају у ауторитативним и ауторитарним породицама (Hancock, Hoskins 2014: 506-509). У овом истраживању је такође добијен налаз да адолесценти који своје родитеље перципирају као подржавајуће, показују мањи степен делинквентног понашања, агесије, депресивних симптома и анксиозности. Са друге стране, у истраживању Палмера и Холина (Palmer, Hollin 2001: 87-90) показало се да је низак ниво родитељске контроле и надзора повезан са релативно високом фреквенцијом делинквентног понашања адолесцената.

МЕТОД

Предмет истраживања

Предмет истраживања је био да се утврди доминантан васпитни стил родитеља процењених од стране адолесцената, као и степен испољености психопатских тенденција код адолесцената. Затим, утврдити повезаност између васпитних стилова родитеља и психопатских тенденција адолесцената, и утврдити предиктивну моћ процењених васпитних стилова родитеља у предвиђању психопатских тенденција адолесцената.

Узорак и процедура

Узорак је чинило 270 адолесцената узраста 16 и 17 година са Косова и Метохије. Истраживање је спроведено током 2020. године. Адолесценти су своје упитнике попуњавали у школи уз сагласност управе школе и сагласност родитеља, с обзиром да су у питању малоленти испитаници.

Инструменти

Упитник родитељских стилова и димензија - PSDQ (Parenting Styles and Dimensions Questionnaire) (Robinson, Mandleco, Olsen, Hart 2001: 319-321) садржи 32 ајтема и намењен је за процену три васпитна стила родитеља: ауторитарног, ауторитативног и пермисивног. Ауторитативни васпитни стил има три димензије: повезаност, регулација и аутономија. Ауторитарни васпитни стил такође има три димензије: принуда, вербална хостилност и необјашњавање. Пермисивни васпитни стил нема посебне димензије. У питању је петостепенa скала Ликертовог типа на којој испитаници дају одговоре од 1 (уопште се не слажем) до 5 (у потпуности се слажем). Поузданост појединачних субскала на нашем узорку износи: ауторитативни васпитни стил $\alpha=.89$, ауторитарни васпитни стил $\alpha=.84$ и пермисивни васпитни стил $\alpha=.61$.

Упитник за процену психопатске девијације – PAQ (Novović, Smederevac, Biro 2009: 73-88) садржи 40 ајтема и намењен за процену чеири аспекта психопатије: интерперсонални односи, психопатски афекат, психопатски животни стил и антисоцијално понашање. У питању је скала са бинарном формом одговора (Т – тачно и Н – нетачно), где се сваком одговору који је индикативан за психопатију даје 2, а за неиндикативан 1 бод. Поузданост скале у целини на нашем узорку је задовољавајућа и износи $\alpha=.79$.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Резултатни дескриптивне статистике

У табели 1 дат је приказ дескриптивне статистике за варијаблу васпитни стилови оца процењени од стране његове деце. Пошто субскале садрже различит број ајтема, да би могли да поредимо степен изражености појединих субдимензија васпитних стилова, урађена је корекција скорова тако што је просечна вредност подељена са бројем ајтема на датој субскали. На основу коригованих скорова се може видети да адолесценти у већој мери очеве перципирају као ауторитативне, а у мањој мери као пермисивне и ауторитарне.

Табела 1. Дескриптивни показатељи за варијаблу васпитни стилови оца

Скале	Н	Теоријски распон	Емпиријски распон	AS	SD	Кориговани скорови
Повезаност	270	5–25	5–25	20,93	4,10	4,19
Регулација	270	5–25	5–25	18,92	4,16	3,78
Аутономија	270	5–25	5–25	18,93	3,94	3,78
Ауторитативност	270	15–75	20–75	58,74	9,75	11,75
Принуда	270	4–20	4–19	7,10	3,18	1,78
Вербална хостилност	270	4–20	4–20	12,28	3,11	3,07
Необјашњавање	270	4–20	4–18	6,78	2,89	1,69
Ауторитарност	270	12–50	12–55	26,16	7,61	2,18
Пермисивност	270	5–25	5–22	13,50	3,24	2,70

У табели 2 дат је приказ дескриптивне статистике за варијаблу васпитни стилови мајке процењени од стране њене деце. Исти поступак кориговања скорова је примењен и код васпитних стилова мајке. На основу коригованих скорова се може видети да адолесценти у већој мери мајке перципирају као ауторитативне, а у мањој мери као пермисивне и ауторитарне.

Табела 2. Дескриптивни показатељи за варијаблу васпитни стилови мајке

Скале	Н	Теоријски распон	Емпиријски распон	AS	SD	Кориговани скорови
Повезаност	270	5–25	15–25	23,37	2,40	4,67
Регулација	270	5–25	7–25	20,11	3,66	4,02
Аутономија	270	5–25	7–25	19,13	4,03	3,83
Ауторитативност	270	15–75	33–75	62,61	8,17	4,17
Принуда	270	4–20	4–20	7,84	3,57	1,96
Вербална хостилност	270	4–20	4–19	12,69	2,97	3,17
Необјашњавање	270	4–20	4–17	6,90	2,81	1,73
Ауторитарност	270	12–50	13–53	27,43	7,79	2,29
Пермисивност	270	5–25	7–23	14,20	3,12	2,84

У табели 3 дат је приказ дескриптивне статистике за варијаблу психопатске тенденције адолесцената. Имајући у виду теоријски распон скорова за све четири суб-скале, као и скале у целини, видимо да су добијени резултати ближи доњој граници.

Табела 3. Дескриптивни показатељи за варијаблу психопатске тенденције адолесцената

Скале	Н	Теоријски распон	Емпиријски распон	AS	SD
Антисоцијално понашање	270	10–20	10–16	10,35	,82
Животни стил	270	10–20	10–16	11,29	1,43
Психопатски афекат	270	10–20	10–18	13,16	1,63
Интерперсонални односи	270	10–20	10–20	13,37	1,89
Психопатске тенденције	270	40–80	40–64	48,19	4,31

У табели 4 су приказани сирови и Т-скорови за четири субскеале и скалу у целини, посебно за адолесценте мушког и женског пола. Извршен је поступак претварања сирових скорова у Т-скорове како би се могле поредити њихове вредности. На основу просечних Т-скорова, аутори су дали пет категорија за мушкарце и жене: 1) прва категорија обухвата вредности $T = 73$ и више за мушкарце, а 63 и више за жене и односи се на екстремно наглашене психопатске тенденције; 2) друга категорија обухвата вредности $T = 62-72$ за мушкарце, а 54-62 за жене и односи се на наглашено присуство психопатских тенденција; 3) трећа категорија обухвата вредности $T = 53-61$ за мушкарце, а 46-53 за жене и односи се на наглашено залагање за одбрану својих права и емоционалну стабилност; 4) четврта категорија обухвата вредности $T = 42-52$ за мушкарце, а 38-45 за жене и односи се на ниску израженост психопатских тенденција; 5) и пета категорија обухвата вредности $T = 41$ и ниже за мушкарце, а 37 и ниже за жене – односи се на неасертивну, неборбену и субмисивну особу.

Табела 4. Сирови и Т-скорови за варијаблу психопатске тенденције адолесцената

Скале	Н (Мушки)	Сирови скорови	Т- скорови	Н (Женски)	Сирови скорови	Т- скорови
Антисоцијално понашање	113	10	42	157	10	42
Животни стил	113	11	47	157	11	47
Психопатски афекат	113	13	41	157	13	41
Интерперсонални односи	113	13	53	157	13	53
Психопатске тенденције – укупно	113	49	50	157	48	48

На основу добијених вредности Т-скорова за испитанике мушког пола, запажа се да скорови на свим субскалама припадају четвртој категорији, а скор на скали у целини припада трећој категорији, што значи да испитанике мушког пола одликује слабо присуство психопатских тенденција, наглашено залагање за одбрану својих права и емоционална стабилност. На основу добијених вредности Т-скорова за испитанике женског пола, запажа се да скорови на субскалама антисоцијално понашање и психопатски афекат припадају четвртој категорији, а животни стил, интерперсонални односи и скала у целини припадају трећој категорији што значи да испитанике женског пола такође одликује слабо присуство психопатских тенденција и заузимање за себе у циљу заштите.

Резултатни корелационе анализе

У табели 5 дат је приказ корелације између процењених васпитних стилова очева и психопатских тенденција адолесцената. Када адолесценти процењују очев васпитни стил као ауторитарни, они ће из сета психопатских тенденција испољавати интерперсоналне односе, психопатски афекат, психопатски животни стил и антисоцијално понашање, док адолесценти који очев васпитни стил процењују као ауторитативни, не испољавају психопатске карактеристике.

Табела 5. Повезаност васпитних стилова очева и психопатских тенденција адолесцената

Варијабле	Интерперс. односи	Психопат. афекат	Животни стил	Антисоц. понашање	Психопат. тенденције укупно
Повезаност	-,159**	-,064	-,160**	-,101	-,167**
Регулација	-,168**	-,012	-,149*	-,101	-,148*
Аутономија	-,051	-,087	-,098	-,186**	-,123*
Ауторитативност	-,149*	-,067	-,162**	-,159**	-,175**
Принуда	,176**	,051	,176**	,246**	,201**
Вербална хостилност	,216**	,124*	,189**	,090	,221**
Необјашњавање	,141*	,081	,109	,197**	,164**
Ауторитарност	,215**	,104	,194**	,215**	,238**
Пермисивност	,065	-,010	,064	-,073	,030

*p < 0.05, **p < 0.01

У табели 6 дат је приказ корелације између процењених васпитних стилова мајки и психопатских тенденција адолесцената.

Табела 6. Повезаност васпитних стилова мајки и психопатских тенденција адолесцената

Варијабле	Интерперс. односи	Психопат. афекат	Животни стил	Антисоц. понашање	Психопат. тенденције – укупно
Повезаност	-,084	-,021	-,173**	-,119	-,125*
Регулација	-,102	,001	-,137*	-,108	-,110
Аутономија	-,103	-,075	-,074	-,111	-,122*
Ауторитативност	-,122*	-,043	-,150*	-,139*	-,147*
Принуда	,144*	-,014	,178**	,087	,131*
Вербална хостилност	,150*	,073	,166**	,029	,154*
Необјашњавање	,174**	,058	,189**	,127*	,183**
Ауторитарност	,186**	,041	,213**	,096	,184**
Пермисивност	,106	,066	,115	,004	,110

*p < 0.05, **p < 0.01

Када адолесценти процењују да мајка примењује ауторитарни васпитни стил, онда ће адолесценти из сета психопатских тенденција испољавати интерперсоналне односе, психопатски животни стил и антисоцијално понашање. Када је васпитни стил мајке процењен као ауторитативан, адолесценти неће испољавати аспекте психопатских тенденција.

Резултати регресионе анализе

У табели 7 дат је приказ резултата регресионе анализе у којој су критеријумске варијабле психопатске тенденције адолесцената, а предикторске варијабле процењени васпитни стилови оца.

Процењени васпитни стилови оца објашњавају 10,4% варијансе интерперсоналних односа адолесцената, а из групе предикторских варијабли су се издвојили вербална хостилност ($\beta=.223$, $p<.01$) и регулација са негативним предзнаком β коефицијента ($\beta=-.238$, $p<.01$). Процењени васпитни стилови оца објашњавају 8,5% варијансе психопатског животног стила адолесцената, а значајни предиктори су регулација са негативним предзнаком β коефицијента ($\beta=-.176$, $p<.05$) и вербална хостилност ($\beta=.176$, $p<.05$). Такође, процењени васпитни стилови оца објашњавају 9,9% варијансе антисоцијалног понашања адолесцената, а као значајан предиктор се издвојила принуда ($\beta=.230$, $p<.01$). Процењени васпитни стилови оца објашњавају 9,3% варијансе укупног скорa психопатских тенденција адолесцената, а значајни предиктор су вербална хостилност ($\beta=.205$, $p<.01$) и регулација са негативним предзнаком β коефицијента ($\beta=-.176$, $p<.05$). Процењени васпитни стилови оца нису статистички значајни у предвиђању психопатског афекта адолесцената.

Табела 7. Процењени васпитни стилови оца као предиктори психопатских тенденција адолесцената

Предиктори	Интерперс. односи	Психопат. афекат	Животни стил	Антисоц. понашање	Психопат. тенденције – укупно
	β	β	β	β	β
Васпитни стилови оца					
Повезаност	-,051	-,024	-,068	,140	-,027
Регулација	-,238**	,017	-,176*	-,094	-,176*
Аутономија	,102	-,056	,012	-,140	,001
Принуда	,089	-,041	,127	,230**	,109
Вербална хостилност	,223**	,139	,176*	-,038	,205**
Необјашњавање	-,039	,016	-,102	,093	-,030
Пермисивност	,048	-,044	,075	-,076	,013
R²	,104	,023	,085	,099	,093
Adjusted R²	,080	-,003	,061	,074	,068
F	4,313***	,874	3,460**	4,077**	3,751**

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

У табели 8 дат је приказ регресионе анализе у којој су критеријумске варијабле психопатске тенденције адолесцената, а предикторске варијабле процењени васпитни стилови мајке.

Процењени васпитни стилови мајке објашњавају 5,6% варијансе интерперсоналних односа, али ни један аспект васпитних стилова није издвојио као значајан предиктор. Процењени васпитни стилови мајке објашњавају 8,5% варијансе психопатског животног стила, али се такође нема издвојених значајних предиктора. Процењени васпитни стилови мајке објашњавају 6,3% варијансе укупног скорa психопатских тенденција адолесцената, али нема издвојених аспеката васпитних стилова који су дали допринос. Процењени васпитни стилови мајке нису статистички значајни у предвиђању психопатског афекта и антисоцијалног понашања адолесцената.

Табела 8. Процењени васпитни стилови мајки као предиктори психопатских тенденција адолесцената

Предиктори	Интерперс. односи	Психопат. афекат	Животни стил	Антисоц. понашање	Психопат. тенденције – укупно
	β	β	β	β	β
Васпитни стилови мајке					
Повезаност	,023	,016	-,118	-,040	-,029
Регулација	-,121	,014	-,140	-,065	-,105
Аутономија	-,032	-,093	,083	-,037	-,034
Принуда	,019	-,122	,052	,026	-,017
Вербална хостилност	,093	,082	,096	-,034	,098
Необјашњавање	,103	,066	,085	,105	,116
Пермисивност	,076	,059	,091	,007	,088
R²	,056	,022	,085	,031	,063
Adjusted R²	,031	-,004	,061	,005	,037
F	2,206*	,834	3,458**	1,175	2,456*

*p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001

Када отац користи регулацију у васпитању, која се састоји у томе да он наводи разлоге због чега нешто захтева и очекује од детета, онда адолесценти имају способност контроле агресивних импулса и неће испољавати криминогено понашање. Када отац у васпитању примењује физичко кажњавање, неконструктивну критику, показује експресивну љутњу и озлојеђеност, адолесценти ће испољити тенденцију ка антисоцијалном понашању, лошим интерперсоналним односима и површном афекту. Процењени васпитни стилови мајке су значајни у предвиђању психопатских тенденција адолесцената, али се из групе предикторских варијабли ни једна варијабла није издвојила као значајан предиктор.

ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК

Циљ истраживања је био да се утврди доминантан васпитни стил родитеља процењен од стране адолесцената, степен изражености психопатских тенденција адолесцената, повезаност васпитних стилова родитеља и психопатских тенденција адолесцената, као и да се утврди предиктивна моћ процењених васпитних стилова родитеља у предвиђању психопатских тенденција адолесцената.

Резултати дескриптивне статистике показују да је доминантан васпитни стил родитеља ауторитативност. Ауторитативни родитељи показују високу контролу и високу топлину. Ови родитељи су одговорни, захтевни, али и подржавајући (Baumrind 1966: 60-73). Код деце подстичу развој емоционалне интелигенције, односно како да препознају, разумеју и контролишу своја осећања. Такође подстичу усвајање асертивних комуникацијских вештина које подразумевају асертивно изражавање својих осећања и мисли, заузимање за себе уз поштовање других људи и конструктивно решавање проблема. Кроз високу контролу, ауторитативни родитељи одређују правила

понашања која деца треба да поштују и на тај начин су стимулисана да развију самосталност и идентитет. Ауторитативни родитељи се са великим поштовањем ошходе према деци, укључују их у процес доношења важних породичних одлука, отворено дискутују са својом децом о проблемима и објашњавају разлоге награђивања и кажњавања (Baumrind 1991: 60-73). Тако адолесценти имају здраву психолошку основу за оптимални развој, јер у ауторитативној породици добијају подршку за развој независности и индивидуалности (Steinberg 1996: 19-37). Росли (2014: 29-40) је извршио једно велико истраживање на узорку америчких, азијских и афричких очева и мајки. Резултати овог истраживања су показали да је ауторитативни васпитни стил очева најдоминантнији у Америци и Африци, док је попустљиви васпитни стил најдоминантнији у Азији. На узорку мајки добијени су следећи резултати: ауторитативни васпитни стил мајки је доминантан у Америци, ауторитарни у Африци, а занемарујући васпитни стил у Азији. Истраживања васпитних стилова родитеља вршена су и у Србији. Пелемиш (2017: 29) у свом истраживању на узорку ученика седмог разреда основне школе, добија налазе да је најдоминантнији васпитни стил родитеља ауторитативни, док је пермисивни васпитни стил најмање изражен. Велики број истраживања у Србији (Genc 1988: 122-130; Mihić, Petrović, Grijak, Dinić 2004: 78; Михаић 2005: 240-247; Грубор, Михаић, Зотовић, Петровић 2009: 625-629; Orsenica Kostić 2012: 27-31) извештава да је најдоминантнији попустљиви односно топло-попустљиви васпитни стил код оба родитеља. Топло-попустљиви васпитни стил из Шеферове класификације васпитних стилова (Schaefer, 1959 према Pirkowska Petrović 1991: 170-176) одговара по карактеристикама попустљивом васпитном стилу из класификације васпитних стилова Дајане Баумринд. Попустљив васпитни стил се карактерише високим степеном емотивне блискости са дететом, емпатичношћу и флексибилношћу што се тиче захтева упућених детету (Михаић, Зотовић, Петровић 2006: 119-128). Ауторке добијене налазе објашњавају традиционалним начином васпитања у нашој средини, који се одликује великом блискошћу родитеља и деце, израженом посвећеношћу родитеља васпитању, као најзначајнијим вредностима у српским породицама (Mihić, Petrović 2009: 371-378; Петровић 2007: 25-35). И резултати овог истраживања су показали да је дошло до преображаја традиционалне породице у савремену породицу, у којој је ауторитативни васпитни стил доминантан код оба родитеља (Mihić, Petrović 2009: 385). Када су родитељи ауторитативни у васпитању, то значи да су укључени у све аспекте породичног живота, па је такво породично окружење повољније за оптимални развој детета (Zotović, Mihić, Petrović 2007: 151-157).

Резултати дескриптивне статистике такође показују да адолесценти показују ниске вредности на свим субскалама психопатских тенденција као и на скали у целини. На основу Т-скорова може се закључити да испитаници показују слабо присуство психопатских тенденција, односно реч је о особама које имају способност да контролишу своје импулсе, поштују ауторитете и закон (Novović, Smederevac, Biro 2009: 73-88). Адолесценти мушког пола постижу нешто виши скор на субскали интерперсонални односи што говори о тенденцији мушкараца да себе представе као снажне момке који се залажу за себе и своја права (Novović, Smederevac, Biro 2009: 73-88). Међутим, аутори скале сматрају да овај налаз треба узети са резервом, јер је врло могуће да је реч о тежњи испитаника да себе представе као јаке,

стабилне и независне особе. Добијене налазе можемо објаснити и адолесцентским узрастом коме испитаници припадају. Познато је да се на адолесценцију гледа као на период повећане бунтовности према многим ауторитетима, нарочито родитеља (Тодосијевић 1999: 196-211). У адолесценцији долази до многих физичких и психичких промена, одвајања, емоционалне амбивалентности која су предуслов индивидуације и одрастања (Влајковић 2005: 109-116).

Резултати корелационе анализе показују да адолесценти ауторитативних родитеља, неће испољавати психопатске интерперсоналне односе, психопатски животни стил и психопатски афекат, док ће деца ауторитарних родитеља испољавати антисоцијално понашање, психопатске интерперсоналне односе, психопатски животни стил и психопатски афекат у виду лоше контроле агресивности, манипулативности и површног шарма.

Резултати регресионе анализе показују да су процењени васпитни стилови родитеља значајни у предвиђању психопатских тенденција адолесцената. Процењени васпитни стилови оца објашњавају од 2,3% до 10,4% варијансе психопатских тенденција адолесцената, а процењени васпитни стилови мајке објашњавају од 2,2% до 8,5% варијансе психопатских тенденција адолесцената. Регулација као аспект ауторитативног васпитног стила оца са негативним предзнаком β коефицијента је значајан у предвиђању психопатског животног стила, интерперсоналних односа, као и укупних психопатских тенденција адолесцената. Принуда као аспект ауторитативног васпитног стила оца је значајан у предвиђању антисоцијалног понашања адолесцената, а вербална хостилност као аспект ауторитарног васпитног стила оца је значајан у предвиђању психопатског животног стила, интерперсоналних односа, као и укупних психопатских тенденција адолесцената. На основу добијених резултата, може се закључити да одсуство регулације (ауторитативности) и примена принуде и вербалне хостилности (ауторитарности) у васпитању, може довести до испољавања психопатских тенденција адолесцената. Што се тиче процењених васпитних стилова мајке, они објашњавају мали проценат варијансе психопатских тенденција адолесцената, али ни један аспект није дао статистички значајан допринос. Имајући у виду проценат објашњене варијансе у корист васпитних стилова оца, као и то да се поједини аспекти васпитних стилова оца издвајају као значајни предиктори, а аспекти васпитних стилова мајки не, може се закључити да су васпитни стилови оца значајнији у предвиђању појаве психопатских тенденција адолесцената. Када адолесцент процењује оца као неког ко не објашњава зашто нешто захтева и очекује од деце, не објашњава зашто је важно поштовати правила, не указује на везу између узрока и последица понашања, могуће је да адолесцент развије психопатске карактеристике као што су неодговорност, манипулативност, лоша контрола импулсивности и употреба психоактивних супстанци. Када адолесцент перципира оца као неког ко примењује принуду у васпитању, инсистира на послушности примењујући и физичку казну, могуће је да адолесцент развије антисоцијалне тенденције у понашању. Многа истраживања (Baldry, Farrington 1998: 239; Kim, Catalano, Haggerty, Abbott 2011: 137-140) показују да адолесценти, који одрастају у ауторитарним породицама у којима нема емоционалне блискости, конструктивне комуникације, а често је у употреби кажњавање, испољавају агресивност према вршњацима и постају актери вршњачких сукоба. Када адолесцент перципира оца као неког ко примењује

вербалну хостилност у васпитању у виду викања, наређивања или неконструктивног критиковања нечега што је адолесцент урадио или се не допада родитељу, могуће је да адолесцент развије психопатске интерперсоналне односе, психопатски животни стил и уопште психопатске тенденције. Ауторитарни васпитни стил родитеља има за последицу манифестацију деструктивних облика понашања адолесцената (Deković, Janssens 1992: 927-929). Адолесценти који одрастају у ауторитарним породицама имају проблем адаптације у новим и непознатим ситуацијама, променљивог су расположења, примењују агресивно понашање. Добијене резултате можемо тумачити имајући у виду чињеницу да адолесценти и њихови родитељи живе у срединама на Косову и Метохији, које су мултиетничке, где постоји страх за безбедност породице, јер је велика вероватноћа избијања етничких сукоба па је самим тим и очекивано да родитељи повећавају надзор у васпитању деце. Здравковићева (2005: 11-52) је у истраживању дошла до закључка да упорни сукоби, међу које се може сврстати и косовскометохијски, има пет заједничких карактеристика. Прва карактеристика је неравнотежа моћи и преокрет власти која се огледа у томе да доминантност једне групе изазива неповерење, несигурност и страх међу члановима друге/подређене групе. Друга карактеристика је етнички идентитет који се може перципирати и као сукоб идентитета заснован на осећају угрожености. Трећа карактеристика је неминовност суживота са непожељним етничким групама. Четврта карактеристика су екстремне емоције (страх, бес, огорченост, инфериорност). Пета карактеристика је свакодневна виктимизација и траума.

Дакле, ауторитарни или крути васпитни стил оца и мајке, са својим аспектима - принуда, вербална хостилност и необјашњавање, може да доведе до појаве психопатских тенденција адолесцената. Овако добијени резултати истраживања показују да постоји потреба за едукацијом родитеља и адолесцената, саветодавним и психотерапијским радом са породицама у целини, са циљем побољшања односа између родитеља и деце и стварањем оптималне породичне климе за квалитетније одрастање адолесцената.

ЛИТЕРАТУРА

- Baldry, Farrington 1998: Anna Baldry, David Farrington. Parenting influences on bullying and victimization. *Legal and Criminological Psychology*, 3 (2), 237-254.
- Baumrind 1966: Diana Baumrind. Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior. *Child Development*, 37(4), 887-907.
- Baumrind 1991: Diana Baumrind. The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11, 56-95.
- Čudina-Obradović, Obradović 2006: Mira Čudina-Obradović, Josip Obradović. *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Deković, Janssens 1992: Maja Deković, Jan Janssens. Parents' child-rearing style and child's sociometric status. *Developmental Psychology* 28, 925-932.
- Genc 1988: Lajoš Genc. Dimenzije vaspitanja i razvoj ličnosti: teorija i istraživanja. *Psihologija*, 21(4), 121-132.
- Грубор, Михаљ, Зотовић, Петровић 2009: Сања Грубор, Ивана Михаљ, Марија Зотовић, Јелица Петровић. Релације селф концепта адолесцената и процењених васпитних стилова њихових родитеља. *Педагошка стварност*, 55 (5-6), 622-635.
- Hancock Hoskins 2014: Donna Hancock Hoskins. Consequences of Parenting on Adolescent Outcomes. *Societies*, 4, 506-531.

- Hare 1991: Robert Hare. *The Hare Psychopathy Checklist - Revised*. Toronto, ON, Canada: Multi-Health Systems.
- Hare 2003: Robert Hare. *The Hare Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R)* 2nd edition. Toronto, ON, Canada: Multi-Health Systems.
- Kim, Catalano, Haggerty, Abbott 2011: Min Jung Kim, Richard Catalano, Kevin Haggerty, Robert Abbott. Bulling at Elementary School and Problem behaviour in Young Adulthood: A Study of Bullying, Violence, and Substance Use from Age 11 to Age 21. *Crim Behav Ment Health*, 21 (2), 136-144.
- Коцопелић, Пекић, Генц 2008: Јасмина Коцопелић, Јасмина Пекић, Ана Генц. Релације између васпитних ставова родитеља и ауторитарности деце. *Педагошка стварност*, 54 (9-10), 1029-1038.
- Маскоби, Мартин 1983: Eleanor Maccoby, John Martin. Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. U: P. H. Mussen (ur.). *Handbook of child psychology: Socialization, personality, and social development*. New York: Wiley, 1-101.
- Matejević 2007: Marina Matejević. *Vrednosne orijentacije i vaspitni stil roditelja*. Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
- Matejević, Todorović 2012: Marina Matejević, Jelisaveta Todorović. *Funkcionalnost porodičnih odnosa i kompetentno roditeljstvo*. Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet.
- Martin, Colbert 1997: Carole Martin, Karen Colbert. *Parenting: A life span perspective*. McGraw-Hill Book Company.
- Mesurado, Richaud de Minzi 2013: Belen Mesurado, Maria Richaud de Minzi. Children's Perception of Parental Relationships and Personality Traits in Argentinean Children. In: E. Crossman & M. Weiler (eds). *Personality Traits*. Nova Science Publishers, 1-26.
- Mihić, Petrović, Grijak, Dinić 2004: Ivana Mihić, Jelica Petrović, Đurđa Grijak, Bojana Dinić. The correlation of the quality of emotional bonding with family members and dominant child-rearing styles. International Conference Quality of Life and Psychology, (Thessaloniki 3-5 December). *Book of abstracts*, 78.
- Михић 2005: Ивана Михић. Улога васпитног стила родитеља у процени породице. У: Францешко, М., Зотовић, М. (ур). *Психосоцијални аспекти друштвене транзиције у Србији*, Филозофски факулте Нови Сад, Одсек за психологију. 238-254.
- Михић, Зотовић, Петровић 2006: Ивана Михић, Марија Зотовић, Јелица Петровић. Социодемографске карактеристике породице, подела посла у кући и васпитни стилови родитеља у породицама на територији Војводине. *Педагошка стварност*, 52 (1-2), 118-134.
- Mihić, Petrović 2009: Ivana Mihić, Jelica Petrović. Percepcija kvaliteta odnosa unutar porodice - iskustvo adolescenata iz Srbije. *Primenjena psihologija*, 2 (4), 369-384.
- Novović, Smederevac, Biro 2009: Zdenka Novović, Snežana Smederevac, Mikloš Biro. Procena psihopatske devijacije (PAQ-upitnik). U M. Biro S. Smederevac i Z. Novović, Z. (Ur.). *Procena psiholoških i psihopatoloških fenomena*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju. 73-88.
- Opsenica Kostić 2012: Jelena Opsenica Kostić. Percipirano ponašanje očeva i majki: povezanost sa samopoštovanjem i perfekcionizmom adolescenata, U: Stefanović Stanojević T., Todorović J., Dimitrijević B. (ur.). *Psihički razvoj, mentalno zdravlje i rad*. Univerziteta u Nišu, Filozofski fakultet 24-35.
- Palmer, Hollin 2001: Emma Palmer, Clive Hollin. Sociomoral reasoning, perceptions of parenting and self-reported delinquency in adolescents. *Applied Cognitive Psychology*, 15, 85-100.
- Pelemiš 2017: Dragana Pelemiš. Vaspitni stil roditelja kao faktor opšteg uspeha učenika. *Pedagoška stvarnost*, 63(1), 27-40.
- Петровић 2007: Јелица Петровић. Односи у породици у Војводини: подела улога, васпитно понашање родитеља и породична клима. У: Зотовић, М. (ур). *Породице у Војводини: карактеристике и функционалност*. Нови Сад, Филозофски факултет, 23-46.
- Pirkowska-Petrović 1991: Katarina Pirkowska-Petrović. Jedan model za ispitivanje vaspitnih stavova roditelja, *Psihologija*, 24 (1-2), 170-179.

- Robinson, Mandleco, Olsen, Hart 2001: Clyde Robinson, Barbara Mandleco, Susanne Frost Olsen, Craig Hart. The Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ). In B. F. Perlmutter, J. Touliatos, & G. W. Holden (Eds.). *Handbook of family measurement techniques*, 3. Instruments & index, Thousand Oaks, 319-321.
- Rosli 2014: Noor Rosli. *Effect of parenting styles on children's emotional and behavioral problems among different ethnicities of muslim children in the USA*. A Dissertation submitted to the Faculty of Education Marquette University in Partial Fulfillment of the Requirements for The Degree of Doctor of Philosophy Milwaukee, Wisconsin.
- Steinberg 1996: Laurence Steinberg. *Adolescence*. New York: McGraw Hill.
- Todorović 2005: Jelisaveta Todorović. *Vaspitni stilovi roditelja i samopoštovanje adolescenata*. Niš: Prosveta.
- Todosijević 1991: Bojan Todosijević. *Percepcija vaspitnih stavova, moralnost i bazične osobine ličnosti Ajzenkovog teorijskog sistema*. (Diplomski rad). Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za psihologiju.
- Todosijević 1999: Bojan Todosijević. *Relacije između porodičnog funkcionisanja i autoritarnosti. Ličnost u višekulturnom društvu*, 3, 195-213.
- Vlajković 2005: Jelena Vlajković. *Životne krize: prevencija i prevazilaženje*. Beograd: Žarko Albulj.
- Zdravković 2005: Helena Zdravković. *Politika žrtve na Kosovu: Identitet žrtve kao primarni diskurzivnicilj Srba i Albanaca u upornom sukobu na Kosovu*. Beograd: Srpski genaloški centar.
- Zotović, Mihić, Petrović 2007: Marija Zotović, Ivana Mihić, Jelica Petrović. *Socio-demografske i psihološke karakteristike tradicionalnih i egalitarnih porodica sa teritorije Vojvodine*. U: M. Biro, S. Smederevac (Ur.). *Psihologija i društvo*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 151-162.

Miljana S. PAVIĆEVIĆ

Kristina M. MILUTINOVIĆ

ESTIMATED PARENTAL STYLES AS PREDICTORS OF PSYCHOPATHIC TENDENCIES OF ADOLESCENTS FROM KOSOVO AND METOHİJA

SUMMARY

The aim of the research was to determine the predictive power of parenting styles of parents assessed by adolescents in predicting adolescent psychopathic tendencies. The sample consisted of 270 adolescents aged 16 and 17 from Kosovo and Metohija. The following instruments were used in the research: Questionnaire of parental styles and dimensions - PSDQ and Questionnaire for assessment of psychopathic deviation - PAQ. The results of the research show that adolescents perceive their parents as predominantly authoritative in their upbringing and that they show low psychopathic tendencies. The estimated educational styles of the father by adolescents explain from 8% to 10% of the variance of psychopathic tendencies of adolescents, and as significant predictors are regulation with a negative sign of the β coefficient as an aspect of authoritative educational style, and coercion and verbal hostility as aspects of authoritarian educational style. Estimated adolescent parenting styles by adolescents explain 5% to 8% of the variance in adolescent psychopathic tendencies, but no variable has emerged from the group of predictor variables as a significant predictor.

Key words: educational style, psychopathic tendencies, parents, adolescents